

آینده‌نگاری شناسایی عوامل کلیدی صنعت گردشگری پایدار شهر خرم‌آباد با تاکید بر اثرات همه‌گیری کووید-۱۹ به منظور ارائه راهکارهایی برای تاب‌آوری

رضا مطهر^۱؛ سمانه جلیلی صدرآباد^{۲*}

۱- دانش‌آموخته کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی شهری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ایران.

Email: rezamotahar95@gmail.com

۲- استادیار شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

Email: s_jalili@iust.ac.ir

واژگان کلیدی	چکیده
گردشگری پایدار گردشگری شهری بیماری همه‌گیر کووید ۱۹ تاب‌آوری شهر خرم‌آباد آینده‌نگاری	<p>شیوع بیماری کرونا تأثیر بسیاری بر اقتصاد استان لرستان از جمله صنعت گردشگری شهر خرم‌آباد داشته است. بنابر آمار، مجموع خسارت وارده به گردشگری این شهر از اسفند ۱۳۹۸ تاکنون ۱,۲۱۸,۵۱۷,۰۰۰,۰۰۰ ریال برآورد شده است. در شرایطی که دولت با افزایش هزینه‌های بهداشتی و درمانی ناشی از کرونا مواجه است، منابع مالی برای سیاست‌های حمایتی صنعت گردشگری محدود است. توسعه پایدار گردشگری باید با سیاست مشخصی به اجرا درآید تا بتواند حرکت امری دابخشی را در توسعه همه‌جانبه فضاهای جغرافیایی تضمین کند. همچنین بسیار مهم است که مجموعه‌های از سیاست‌ها و راهکارهای عملی بهینه جهت مدیریت و بهبود تاب‌آوری این صنعت اتخاذ و در دستور کار نهادهای مختلف قرار بگیرد. این مقاله درصدد شناسایی عوامل کلیدی در صنعت گردشگری پایدار شهر خرم‌آباد با تاکید بر اثرات شیوع کووید-۱۹ می‌باشد. بدین منظور از منابع و مطالعات صورت گرفته معتبر داخلی و خارجی ابتدا تعداد ۳۶ متغیرهای مؤثر بر ارزیابی پایداری گردشگری شهر خرم‌آباد شناسایی شد که به ورودی ماتریس تاثیرات تبدیل شده است. سپس برای ماتریس مذکور با روش دلفی از تعداد ۲۵ نفر از مدیران، خبرگان، متخصصان و کارشناسان که به مسائل گردشگری شهر خرم‌آباد احاطه دارند، خواسته شد که پرسشنامه امتیازدهی تاثیرات شاخص‌ها بر یکدیگر را با توجه به تاثیرات بیماری همه‌گیر کووید-۱۹ پر نمایند. بر اساس جمع‌بندی موارد متغیرهای پژوهش در ۴ بعد و ۳۶ متغیر تقسیم‌بندی شدند. پرسشنامه‌های پر شده در نرم افزار میک‌مک وارد شده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که متغیرهای امکانات فرهنگی، رفاهی و تفریحی، میزان سرمایه‌گذاری بخش خصوصی، جرم و جنایت و تنوع اقتصادی تاثیرگذار و متغیرهای امنیت، مراکز اقامتی، معیشت و زیست‌پذیری و رضایتمندی تاثیرپذیر می‌باشند. نتایج از لزوم تداوم فعالیت‌ها و کسب و کارهای گردشگری به عنوان یکی از اهرم توسعه اقتصادی شهر خرم‌آباد و نیز توجه به سیاست‌های اقتصاد در شهر خرم‌آباد جهت افزایش تاب‌آوری فعالیت‌های حوزه گردشگری دارد که یکی از مهم‌ترین راهکارهای گردشگری پایدار می‌باشد. در ادامه نیز راهکارهایی برای ارتقای تاب‌آوری گردشگری پایدار شهر خرم‌آباد در دوران همه‌گیری کووید-۱۹ نیز ارائه گردیده است.</p>

مقدمه

گردشگری پس از جنگ جهانی دوم به یکی از پویاترین و موثرترین بخش‌های در حال توسعه اقتصاد جهان تبدیل شده است. به‌گونه‌ای که امروزه رتبه دوم در بین مهم‌ترین صنایع صادرات کالا و خدمات را به خود اختصاص داده است. از این‌رو یکی از مهم‌ترین راهبردهای پیشنهادی، توسعه و گسترش گردشگری در مناطقی است که دارای پتانسیل‌های لازم برای این صنعت هستند. مطالعات نشان داده است که معمولاً بین رشد و توسعه صنعت گردشگری و رشد و توسعه اقتصادی کشور رابطه‌ای مثبت و معنی‌داری وجود دارد (Loo & Kwon, 1995: 64). گردشگری با صنایع وابسته به آن حدود ۱۰.۳ درصد از تولید ناخالص داخلی و ۱۰.۴ درصد از کل اشتغال دنیا را در سال ۲۰۱۹ به خود اختصاص داده است. تا پیش از شیوع کرونا، بر اساس آمار WTTC، بخش سفر و گردشگری بعد از «اطلاعات و ارتباطات» و «خدمات مالی»، سومین بخش اقتصادی در جهان به لحاظ رشد اقتصادی در سال ۲۰۱۹ بوده است. طبق آمار سازمان جهانی گردشگری^۲، در سال ۲۰۱۷ تعداد گردشگران بین‌المللی به بیش از ۱.۳ میلیارد نفر و درآمد این صنعت بالغ بر ۱.۲۳ تریلیون دلار رسیده است (World Tourism Organization, 2018).

از ویژگی‌های این صنعت هم‌زمان بودن مکانی نقاط تولید و مصرف و ارتباط آن با فرآیند جهان‌شدن در بسیاری از بخش‌های تولیدی و خدمات است. برنامه‌ریزی برای گردشگری باعث تنوع منطقه و رشد گردشگری و عامل محرک‌های حیاتی اقتصادی در هر منطقه می‌شود (Liu et al, 2012: 413). گردشگری خواه یا ناخواه در معرض مخاطرات زیادی قرار می‌گیرد، تجربه و تاریخ نشان داده است که بحران‌ها تأثیرات زیادی بر روی نرخ و رشد گردشگری دارند. امروزه دیدگاه‌ها و نظریه‌های مدیریت گردشگری و توسعه پایدار به دنبال ایجاد جوامع تاب‌آور در برابر اثرات منفی این صنعت هستند و جوامع چنانچه می‌خواهند به فواید توسعه گردشگری دست یابند باید میزان تاب‌آوری خود را در مقابل اثرات نامطلوب اولیه افزایش دهند. در شرایط فعلی بحران کرونا یکی از نمونه‌های عینی آن

بوده و بسیاری از کشورها را درگیر کرده است. به گزارش بانک جهانی در رابطه با تأثیرات کرونا بر تولید ناخالص داخلی و تجارت کشورها نشان از افت شدید درآمد افراد و افت رشد تولید ناخالص داخلی کشورها دارد. همچنین به اعتقاد این بانک کرونا به چند روش می‌تواند بر اقتصاد کشورها و به تبع آن جهان تأثیر بگذارد که عبارت است از: کاهش اشتغال، افزایش هزینه معاملات بین‌المللی، کاهش شدید سفر و تقاضا برای خدماتی که نیاز به ارتباط نزدیک و مستقیم افراد با یکدیگر دارد. شورای سفر و گردشگری جهانی، در خصوص کاهش ۱۲ تا ۱۴ درصدی سفر در جهان طی سه‌ماهه سال ۲۰۲۰ و پیش‌بینی از دست رفتن ۵۰ میلیون شغل در این صنعت جهانی (که ۳۰ میلیون از آن متعلق به آسیا است) خبر داده است و که این مقدار در ایران بیش از ۲ میلیون برآورد شده است. بنا بر آمار اعلام شده از سوی وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع‌دستی ۵۴ درصد سفرها نسبت به مدت مشابه کاهش یافته که ۸۰ هزار نفری که به‌صورت مستقیم در این صنعت فعال هستند در صورت عدم حمایت و برنامه‌ریزی بیکار می‌شوند. این موضوع بیانگر این واقعیت است که صنعت گردشگری به یک سلسله تأثیرات و تغییرات اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و حتی محیطی در هر جامعه‌ای می‌انجامد. شهر خرم‌آباد از یک سو به دلیل برخورداری از پتانسیل‌ها و جاذبه‌های طبیعی، تاریخی، ورزشی و ... گردشگری در سال‌های اخیر (تا پیش از شیوع بیماری کرونا)، شاهد گسترش روزافزون کسب‌وکارهای وابسته به این صنعت بوده و نتایج مطلوب و قابل توجهی در اقتصاد این شهر به همراه داشته است که به یکی از محرک‌های اشتغال، رشد و صادرات نامرئی تبدیل شده است. از سوی دیگر بنا بر آمار اداره کل میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی استان لرستان به تاسیسات، تجهیزات و مؤسسات گردشگری این شهر از ابتدای اسفند ۱۳۹۸ تا ابتدای پاییز ۱۳۹۹ در مجموع معادل ۱,۲۱۸,۵۱۷,۰۰۰,۰۰۰ ریال خسارت وارد شده است. این خسارات موانع و مشکلاتی در جهت حضور بازدیدکنندگان در مراکز گردشگری ایجاد و منجر به تعطیلی برخی و یا تمامی زنجیره خدمات این صنعت اعم از اقامت، غذا و نوشیدنی،

² The World Tourism Organization (UNWTO)

تفریحی و سرگرمی، حمل و نقل و خدمات مسافرتی شده است. این امر باعث ایجاد رکود صنعت در حال توسعه و با اهمیت گردشگری در این شهر می‌گردد. اگر واقع‌بینانه مطرح شود، گردشگری در ایران در موقعیت حاضر جایگاه تاب‌آوری از خود نشان نداده است و تاثیر پذیری‌اش از عرصه‌های مختلف و تغییرات مختلف سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و امروزه ناشی از اثرات همه‌گیری ویروس کووید-۱۹ تا به امروز مشاهده شده است که گاه بسیار شدید نیز بوده است. از سویی از آنجاییکه پس از گسترش جهانی این ویروس، گردشگران به یکی از ناقلین این بیماری منحوس تبدیل شدند و در نهایت خود نیز گردشگری شهر خرم‌آباد با تاکید بر اثرات ناشی از همه‌گیری کووید-۱۹ بر این صنعت می‌باشد.

گردشگری پایدار

گردشگری فرآیندی است که مردم محل اقامت و کار خود را به مقصد مکان‌ها با اهداف متعدد از جمله اوقات فراغت، فرهنگ، سلامت، کار و ...، ترک کنند و حداقل یک شب از خانه و کار دور باشند (Radicchi, 2013). در واقع گردشگری مجموع پدیده‌ها و ارتباطات ناشی از کنش متقابل میان گردشگران، سرمایه‌ها، دولت‌ها، جوامع میزبان، دانشگاه‌ها و سازمان‌های غیردولتی در فرآیند جذب، حمل و نقل، پذیرایی و کنترل گردشگران و دیگر بازدیدکنندگان است (Weaver & Oppemann, 2000: 3). گردشگری به عنوان یک ابزار قدرتمند برای توسعه اقتصادی موفق در سطح محلی و ملی شناخته می‌شود (Ars & Bohanec, 2010). توسعه پایدار^۳ یک مدل توسعه جدید است که محدود به حفظ منابع طبیعی نیست، بلکه به دنبال راهی است که نیازهای اجتماعی و اقتصادی انسان را در هماهنگی با مسائل زیست‌محیطی پاسخ دهد (Bolis, Morioka, & Szelwar, 2017) در واقع به دنبال کیفیت بهتر زندگی چه در حال حاضر و هم در نسل‌های آینده است (Elliott, 2009). از دهه ۱۹۸۰ با تشدید مشکلات گردشگری به دلیل نگرش تک بعدی اقتصادی به این پدیده، باعث پیدایش رویکردهای جایگزینی شد. سازمان تجارت جهانی (۱۹۹۳) رویکرد گردشگری پایدار را، برای پاسخ به

قربانیان این بیماری شدند و از سوی دیگر با توجه به اهمیت صنعت گردشگری، در این مطالعه سعی شده است تا با رویکرد آینده‌نگاری به شناسایی عوامل کلیدی گردشگری پایدار و رعایت اصول تاب‌آوری برای کسب‌وکارهای گردشگری جهت کاهش خسارات انسانی، اقتصادی و محیط‌زیستی ناشی از ویروس کووید-۱۹ پرداخته شود و در این خصوص این سوالات مطرح شوند که با توجه به شرایط همه‌گیری بیماری کرونا عوامل کلیدی گردشگری پایدار شهر خرم‌آباد کدامند؟ بدین منظور هدف مطالعه حاضر ارزیابی میزان پایداری صنعت

نیازهای گردشگران حاضر، در عین حفاظت و افزایش فرصت برای گردشگران آینده معرفی نموده است. به عبارت دیگر گردشگری پایدار ترکیبی از حفاظت زیست محیطی، رفاه اقتصادی و منافع اجتماعی برای جوامع محلی است. پیامدهای سه‌گانه ستون‌های اصلی گردشگری پایداری هستند که در خط مشی‌های گردشگری کلان‌تر نیز مورد استفاده قرار می‌گیرد که بر فعالیت‌های توسعه پایدار متمرکز است (مطهر و شکوهی بیدهندی، ۱۳۹۹). در واقع گردشگری پایدار سعی در تنظیم روابط بین میزبان، مکان گردشگری و گردشگران دارد چرا که این رابطه می‌تواند پویا و سازنده باشد و به دنبال تعدیل فشار و بحران بین این عناصر است تا آسیب‌های محیطی و فرهنگی را به حداقل رسانده، رضایت بازدیدکنندگان را فراهم آورده و به رشد اقتصادی ناحیه کمک می‌کند (رضاعلی، ۱۳۸۸: ۱۵۲). چراکه گردشگری شهری به تازگی به صورت یک منبع مهم و تاثیرگذار اقتصادی درآمد است و فرصت سرمایه‌گذار کالا را فراهم می‌کند (بهرامیان و شمس‌الدینی، ۱۳۹۷: ۱۳۳). که در ایران نیز می‌توان از گردشگری به عنوان یکی از بهترین گزینه‌های ممکن برای جایگزینی درآمدهای حاصل از نفت، کاهش وابستگی به اقتصاد تک محصولی و حرکت به سمت توسعه مطلوب نام برد (زالی و همکاران: ۱۳۹۸: ۱۳۱). بنابراین می‌توان با در نظر گرفتن نقش گردشگری در اقتصاد بیان داشت که آنچه در گردشگری پایدار مورد تاکید است، حفظ عدالت است. در واقع باید به گونه‌ای تعادل در ابعاد مختلف

³ Sustainable Development

آینده‌نگاری شناسایی عوامل کلیدی صنعت گردشگری پایدار شهر خرم‌آباد با تاکید بر اثرات همه‌گیری کووید- ۱۹
به‌منظور ارائه راهکارهایی برای تاب‌آوری

گردشگری ایجاد شود که هم نسل حاضر و هم آیندگان از این موهبت بهره کافی را ببرند.

جدول ۱: تعاریف و دیدگاه‌های برخی از صاحب‌نظران و پژوهشگران در زمینه گردشگری پایدار

پژوهشگران	سال	دیدگاه و تعریف
M. Mosammama at al	2016	نوعی از گردشگری که در کنار ابعاد اقتصادی به ابعاد فرهنگی و زیست محیطی نیز توجه می‌کند.
Romão et al	2014	گردشگری پایدار ترکیبی از حفاظت زیست محیطی، رفاه اقتصادی و منافع اجتماعی برای جوامع محلی است.
Erkus-Ozturk & Eraydın	2010	گردشگری پایدار ابزاری جهت توسعه این صنعت است؛ در حالیکه برای مدیران، حفظ منابع طبیعی مهم‌تر است.
Sharpley	2010	گردشگری پایدار ایجاد یک رابطه سه‌گانه متعادل بین مردم محلی و جاذبه‌های گردشگری است.
Choi	2003	در گردشگری پایدار، پایداری اجتماعی- فرهنگی دلالت دارد بر توجه به هویت و سرمایه اجتماعی، فرهنگ جامعه و تقویت انسجام اجتماعی که به ساکنان جامعه اجازه خواهد داد تا زندگی خودشان را کنترل کنند.
Chamberlain	2002	در ادبیات گردشگری موضوعات اصلی پایداری اقتصادی شامل منافع اقتصادی، ایجاد تنوع در اقتصاد محلی، رشد اقتصادی کنترل شده، بهبود روابط محلی و منطقه‌ای و توزیع عادلانه منافع اقتصادی در اقتصاد محلی می‌باشد.
Berno & Bricker	2001	دو دیدگاه اصلی مطرح می‌شود: ۱. گردشگری پایدار زیست محیطی به منزله یک فعالیت اقتصادی خاص در نظر گرفته می‌شود. ۲. توسعه گردشگری که بر طیف وسیعی از سیاست‌های توسعه پایدار تمرکز دارد.
Hoyer	2000	گردشگری پایدار باید در چشم‌اندازی جهانی توسعه یابد، که در آن به پایداری زیست محیطی توجه می‌شود.
Middleton	1997	بهترین اقدام جهت پایداری در گردشگری، مشارکت‌های محلی در سطح مقصد، مطابق با مقررات است.
Bramwell & Lane	1993	گردشگری پایدار رویکردی مثبت با هدف کاهش تنش‌های عناصر مختلف یک سیستم گردشگری پیچیده است.

مأخذ: نگارنده

می‌دهند و برای استفاده منظم جهت سنجش تغییر در دارایی‌ها و مسائل کلیدی برای توسعه و مدیریت گردشگری به طور رسمی انتخاب شده‌اند. این معیارها باید به آسانی قابل فهم و از نظر فنی، زیست محیطی، اجتماعی- فرهنگی و اقتصادی قابل سنجش باشد.

گردشگری باعث تولید درآمد و مشاغل جدید، افزایش ارزش املاک، ارائه زیرساخت‌ها و بهبود امکانات برای جوامع میزبان می‌شود و در نهایت منجر به توسعه محلی و مناطق‌های می‌شود و از سوی دیگر می‌تواند باعث از بین رفتن منابع طبیعی، اجتماعی و فرهنگی شود، هویت محلی را تضعیف کند، میزان جرم و جنایت را افزایش، وابستگی به کشورهای صنعتی را زیاد و مشکلات زیست محیطی غیرقابل جبران ایجاد کند. این تأثیرات منفی نتیجه برنامه‌ریزی ضعیف یا عدم برنامه‌ریزی است. لذا در صورت برنامه‌ریزی همه‌جانبه و بر اساس اصول توسعه پایدار که از اواخر دهه ۱۹۸۰ مورد تاکید قرار گرفت، گردشگری پایدار ترکیبی از حفاظت زیست محیطی (حفظ منابع طبیعی)، رفاه اقتصادی (رشد اقتصادی و نوآوری تکنولوژی) و منافع اجتماعی (تقویت انسجام اجتماعی و عزت نفس، بهبود روابط) برای جوامع محلی است. مؤسسات آکادمی و سازمان‌ها، تحقیقاتی متعددی پیرامون تعریف سیستم‌های معیار به منظور ارزیابی گردشگری پایدار انجام دادند. معیارها، ابزارهایی هستند که از طریق آن‌ها اطلاعات موجود فیلتر و جمع‌آوری می‌شود و احتمال اتخاذ تصمیمات ضعیف را کاهش

جدول ۲: فراوانی معیارهای گردشگری پایدار

امکانات فرهنگی و تفریحی	گرانی	ایمنی	حمل و نقل	سرمایه‌گذاری	مراکز اقامتی - پذیرایی	اندازه شهر	مراکز مذهبی	نرخ رشد	شرایط محیط زیستی	جاذبه‌های گردشگری	مراکز درمانی، امدادی و ...	امنیت	دسترسی	معیارها
		✓		✓				✓		✓		✓	✓	Ocampo et al (2018)
		✓										✓	✓	Mutana & Mukeada (2018)
						✓				✓				Arsic et al (2018)
✓					✓									Khoshtaria & Chachava (2017)
			✓					✓						Cenamor (2017)
✓														Ashok (2017)
	✓		✓	✓						✓				Xiao et al (2017)
	✓			✓								✓		Mosammama et al (2016)
	✓			✓										Gigoyi et al (2016)
				✓										Madbumita & Chatterjee (2015)
✓											✓			Fredman et al (2012)
			✓							✓				Claudia et al (2012)
		✓	✓			✓		✓		✓				Zhang & Lai Lei (2012)
✓					✓			✓						Alaeddinoglu & Selcuk Can (2011)
				✓							✓			Denstadli et al (2011)
	✓			✓										Ars & Bohanec (2010)
	✓			✓										Wu et al (2010)
					✓									Boniface (2008)
					✓									Jayawardena et al (2008)
		✓												Viljoen (2008)
✓					✓						✓			Weaver (2006)
					✓									Smith (2006)
✓	✓				✓									Li (2004)
✓					✓									Andersen (1997)
✓			✓		✓			✓						Philipp (1996)
✓					✓			✓			✓			Peleggi (1996)
✓				✓	✓			✓						Richards (1996)
✓				✓	✓			✓						Janiskee (1996)
✓	✓		✓					✓		✓				Glasson (1994)

مأخذ: نگارنده

گردشگری پایدار بیان می‌کنند که بین تئوری و عمل آن شکاف زیادی وجود دارد و دلایل مختلفی برای آن دارند و به نظر می‌رسد مهم‌ترین دلایل عدم برنامه‌ریزی همه‌جانبه می‌باشد. از دیگر دلایل می‌توان به دید تک بعدی اقتصادی، عدم توجه به مشارکت جامعه محلی در فرآیند این گردشگری، بلند پروازی در اهداف تعیین شده و ... اشاره کرد. با این حال شکافی که در بین نظریات مختلف دیده می‌شود، عدم ارائه یک راه‌حل جامع برای رفع این مشکلات است. شاید جامع‌ترین این راه‌حل‌ها مربوط به (Pfort, 2010). باشد که بیان می‌کند برای موفقیت گردشگری باید جهانی فکر کرد و محلی عمل کرد. وی

به طور کلی معیارهای گردشگری، مجموعه مقیاس‌هایی هستند که اطلاعات لازم برای شناخت بهتر ارتباط بین صنعت و اثرات آن بر محیط طبیعی و اجتماعی- فرهنگی فراهم می‌کند و نشانه ظهور موقعیت یا مشکل و وسیله‌های برای تعیین و سنجش اقدامات مناسب هستند. لازمه مدیریت صنعت گردشگری در هر منطقه حفاظت شده ای تدوین یک برنامه مدیریتی متناسب با ویژگی‌های بوم شناختی، اقتصادی و اجتماعی آن منطقه می‌باشد که این برنامه به مدیریت گردشگری، تسهیلات و امکان‌ات مرتبط با آن کمک می‌نماید. (امیری و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۶۹). همه نظریه‌های ارائه شده، بر

آینده‌نگاری شناسایی عوامل کلیدی صنعت گردشگری پایدار شهر خرم‌آباد با تاکید بر اثرات همه‌گیری کووید-۱۹
به‌منظور ارائه راهکارهایی برای تاب‌آوری

تاکید دارد که اهداف و اصول گردشگری ثابت هستند ولی راه رسیدن به آنها برای مناطق مختلف، متفاوت است و باید بر اساس ویژگی‌های منحصر به فرد هر منطقه برنامه‌ریزی کرد.

نمودار ۳: الگوی راهکارها جهت رسیدن به اهداف و اصول گردشگری پایدار

<p>این بعد بحث برانگیزترین بعد گردشگری پایدار است. چنان که اغلب آنها بر این باورند که گردشگری به علت عدم دستیابی به اهداف زیست محیطی‌اش، پایدار نیست و بین تئوری و عمل آن شکاف وجود دارد. برخی دیگر نیز بیان می‌کنند که نباید فقط از بخش زیست محیطی انتظار پایداری داشته باشیم چرا که گردشگری ارتباط مستقیم و غیرمستقیم با دیگر بخش‌ها دارد و پایداری در زمینه گردشگری وابسته به پایداری دیگر بخش‌ها است. به نظر می‌رسد بعد زیست محیطی حساسیت بیشتری نسبت به دیگر ابعاد دارد چرا که آثار ناشی از آن یا غیرقابل جبران هستند یا به سختی و در طول زمان جبران می‌شوند. لذا سیاست‌هایی که برای این بعد در نظر گرفته می‌شود باید با دقت بیشتری اتخاذ گردند. همچنین سیاست‌هایی ممکن است در کوتاه مدت پایدار به نظر برسند ولی استمرار آنها در بلند مدت غیرپایدار باشد. آنچه که باید در بعد زیست محیطی با جدیت بیشتری مورد توجه قرار گیرد این است که پاسخ‌گویی به نیازهای گردشگران حاضر، توانایی نسل‌های آینده را در برآورده ساختن نیازهایشان را محدود نکند.</p>	<p>در این زمینه باید به گونه‌ای عمل شود که در نهایت باعث ارتقا شاخص‌های اجتماعی در جامعه میزبان و گردشگران شود. برای دستیابی به این هدف باید اقداماتی صورت گیرد که از مهم‌ترین آنها می‌توان به مشارکت و آموزش اشاره کرد. مشارکت: مشارکت بازیگران مختلف و ابعاد متنوعی دارد. بازیگران اصلی شامل جامعه بومی، ارائه‌دهندگان خدمات و گردشگران است. برای هر یک از این بازیگران باید برنامه متفاوتی ارائه شود تا آنها را در راستای اهداف پیش‌بینی شده سوق دهد. همچنین باید برای کسانی نیز که تمایلی به مشارکت ندارند نیز برنامه‌ریزی شود تا در زمان اجرا خدشه‌ای به برنامه‌ها وارد نشود. در واقع برنامه باید همه جانبه باشد. آموزش: آموزش شروع روند آگاهی بازیگران در رابطه با نوع عمل آنها در فرآیند گردشگری است. آموزش نیز مانند مشارکت، بازیگران مختلفی دارد. آموزش اگر به خوبی انجام نشود، مشارکت نیز به همان نسبت کم رنگ خواهد بود. همچنین آموزش ابعاد مختلفی دارد و شامل بعدهای اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی است.</p>	<p>گردشگری باید از لحاظ اقتصادی به گونه‌ای باشد که منفعت مالی حاصل از آن محرکی برای توسعه همه‌جانبه مقصد باشد. برای دستیابی به این سطح اقتصادی باید اقدامات مختلفی در فرآیند گردشگری انجام شود. ابتدا باید هزینه‌های اولیه‌ای صورت گیرد تا شرایط مهیای حضور گردشگران شود. لذا قبل از ورود گردشگران باید زیرساخت‌هایی همچون جاده، ریل، خطوط هوایی، گونه‌های مختلف و متنوع حمل‌ونقلی، هتل‌ها و سایر مکان‌های مناسب اسکان گردشگر، تسهیلات و تجهیزات بهداشتی و غیره ایجاد گردد. سپس زیرساخت‌هایی همچون مکان‌هایی برای عرضه تولیدات بومیان و ... مهیا گردد تا شرایط برای به حداکثر رساندن منفعت اقتصادی بومیان فراهم گردد. همچنین باید در سطح ملی و بین‌المللی تبلیغات گسترده برای معرفی مناطق مقصد انجام شود. در نهایت بعد از حاصل شدن درآمد، باید بخشی از آن صرف توسعه همه‌جانبه گردشگری شود و کیفیت ارائه خدمات تا سطح استانداردهای جهانی بالا رود. برای دستیابی به اهداف اجتماعی و زیست محیطی نیز باید هزینه‌های دیگری انجام شود.</p>
---	--	--

مأخذ: نگارندگان

فضاهای شهری را تحت تاثیر خود قرار دهد (Ghasemi, 2021: 223). بنابراین، به دلیل مجاورت ساکنان و چالش‌های اجرای فاصله‌گذاری اجتماعی در خطر انتشار ویروس قرار دارند. شهر در جریان این بحران، شمشیر دولبه است: الف) شهرها بخش بزرگی از مشکل را دارند، زیرا گسترش و انتقال بیماری عفونی از طریق افزایش تماس انسانی تشدید می‌کنند. ب)

تاثیر بحران ویروس کووید-۱۹ بر گردشگری شهرها و ضرورت تاب‌آوری

شهرها مکان‌های پرجمعیتی هستند که مردم در آنجا زندگی می‌کنند و تجمع دارند و در این حالت انسان به‌عنوان عامل و ناقل بیماری دارای رفتاری پیش‌بینی ناپذیر است و می‌تواند

گردشگری دور می‌نماید. یکی از تأثیرات مهم کووید-۱۹ بر شهرها در زمینه گردشگری شهری بوده که در خصوص آن مدیریت شهری هر شهر به فراخور امکانات و نیازهای شهر و همچنین، الگو و میزان شیوع بیماری در شهر اقدامات را در دستور کار خود قرار داده است. ممکن است شهرها به دلیل برخورداری از امکانات بهداشتی و درمانی مناسب، بهتر از سایر نقاط کشور خود برای واکنش در برابر بحران کووید-۱۹ مجهز باشند. با این حال، در طی ماه‌های اخیر بحران با عنوان شیوع ویروس کرونا منجر به ایجاد موانع و مشکلاتی در جهت حضور مسافران در مراکز گردشگری و تعطیلی تمامی زنجیره خدمات گردشگری اعم از اقامت، غذا و نوشیدنی، تفریحی و سرگرمی، حمل و نقل و خدمات مسافرتی در سراسر جهان شده است. کسب و کارهای حوزه گردشگری که یکی از موتورهای اشتغال و رشد و به‌عنوان صادرات نامرئی محسوب می‌شوند، در این وضعیت پیش آمده عملاً تعطیل شده و به عبارتی چرخ این صنعت اشتغال‌زا نیز متوقف شده است و واحدها و فعالیت‌های فراوانی در زنجیره وابسته به آن (از جمله اقامت، حمل و نقل، غذا و خوراک، مجتمع‌های تفریحی و سرگرمی و سایر واسطه‌های بالادستی و پایین دستی) آسیب دیده و کارکنان آنها ممکن است کار خود را از دست بدهند. این امر باعث ایجاد رکود و سیر قهقراپی صنعت در حال توسعه و بزرگ گردشگری در سطح جهان می‌گردد. شیوع این بیماری به مدت چند ماه باعث منحل شدن زندگی روزمره مردم جهان گردید و مدیریت بحران و تاب‌آوری شهری یکی از مهم‌ترین برنامه‌ریزی در ساخت شهر و فاصله مکان برای ارائه خدمات شهری مورد نیاز و استفاده کمتر از حمل‌ونقل شهری برای مایحتاج روزانه می‌باشد از طرفی ویروس کرونا با قدرت خویش نشان داد که توانسته تمام شبکه‌های جهانی را مختل و به ابعاد اقتصادی، تجاری، گردشگری، فرهنگی، بهداشتی و درمان آسیب وارد نماید که می‌توان به عنوان "بحران جهان جامع" از آن یاد کرد. با پیش‌روی و انتشار فضایی این ویروس جهانی، از طریق گسترش اجتماعی و پیامدهای اجتماعی که باعث تشدید آن بوده، یک نوع تاب‌آوری شهری در تاریخ بشر به ثبت رسانیده است (Mehrdanesh & Azadizadeh, 2020: 155).

شهرها نقش مهمی در آماده‌سازی، کاهش و سازگاری با همه‌گیری‌ها دارند (Daneshpour, 2020; ISOCARP, 2020). به‌ویژه، شهرهای بزرگ و ثانویه^۴ اغلب به عنوان قطب‌های فعالیت و تجارت فراملی عمل می‌کنند و این امکان وجود دارد که از طریق افزایش تماس افراد، به این همه‌گیری دامن بزنند (Teran Urban Research and Planning Center, 2021: 8). شهرهایی که دارای نابرابری هستند و تمرکز زیادی از فقر شهری دارند، به طور بالقوه آسیب‌پذیرتر از شهرهای با منابع بهتر، تراکم کمتر و برابری بیشتر هستند. به گفته محققان، همه‌گیری‌ها اغلب از حاشیه شهرها بروز پیدا می‌کنند، زیرا شیوع ویروس‌ها قبل از گسترش در مرکز شهر غالباً از طریق جوامع حاشیه‌نشین و کریدورهای حمل‌ونقل حومه شهرها تکثیر می‌یابند و منتقل می‌شوند.^۵ هم‌زمان با گسترش این ویروس در جهان و آثار مخرب آن بر جوامع محلی و سلامت شهرنشینان، دولت‌های محلی نیز در خط مقدم مقابله با این شیوع قرار داشته‌اند. بیشتر دولت‌های مرکزی رهبری را به دست گرفته‌اند تا انتشار این ویروس را به حداقل برسانند و شهرها با واکنش به چالش‌های سیاستی کووید-۱۹ در حال تکمیل این اقدامات هستند. در گذشته نیز درحوزه شهر و شهرسازی، بیماری‌ها و بهداشت شهری، بستری شد تا مداخلات شهرسازانه بر پایه آن‌ها صورت گیرد. به عنوان نمونه دومین اصل هوسمان شهردار معروف پاریس برای این شهر عبارت بود از «وضعیت بهداشتی شهرها با از میان بردن کوچه و پس‌کوچه‌های منشاء بیماری‌ای واگیردار ارتقا یابد». اصل، مداخله در شهر پاریس و ایجاد خیابان‌های عریض در محلات پرتراکم شهر اتفاق افتاد (Gidein, 1986: 643).

صنعت گردشگری به دلیل تعامل و وابستگی اجزای تشکیل دهنده آن یکی از آسیب‌پذیرترین حوزه‌های اقتصادی جهان در برابر بحران‌ها و فجایع می‌باشد و همین موضوع جریان‌های مطلوب اقتصادی و شغلی را از مقاصد و کسب و کارهای

^۴ به شهری گفته می‌شود که جمعیتی کمتر از ۵۰۰ هزار نفر داشته

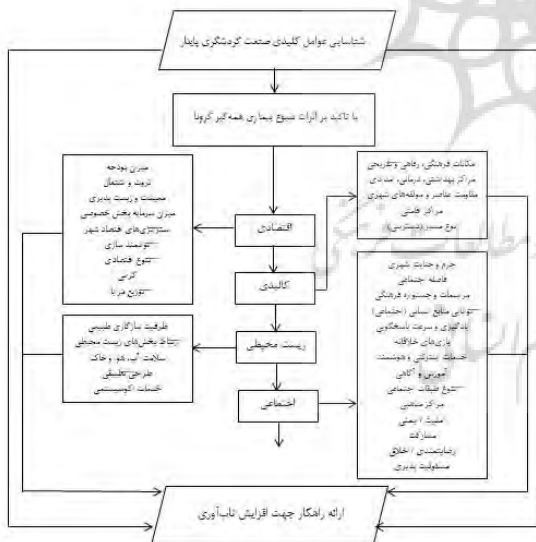
باشد.

^۵ <https://www.weforum.org/agenda/2020/03/how-should-cities-prepare-for-coronavirus-pandemics/>

روش انجام کار و متغیرهای پژوهش

روش تحلیل اثرات متقاطع یکی از روش‌های آینده‌نگاری است که سعی دارد با روابط علی و معلولی بین عوامل مؤثر بر یک موضوع، به سناریوهای ممکن و محتمل در آینده برای آن موضوع دست یابد (Beheshti & Zali, 2011: 59). تئودور گوردن و هلمر روش تأثیرات متقابل را اولین بار در سال ۱۹۶۶ ابداع کردند (Gordon, 1994). در تکنیک تحلیل اثرات متقاطع، رویدادها، حوادث و روندها به مثابه متغیرهای مستقل در نظر گرفته شده و از طریق بررسی خروجی (دوبه‌دو) متغیرهای مؤثر یا پیشران (در سطر و ستون) احتمالات پدیده در آینده ترسیم می‌گردد. روش پیش‌بینی آینده بوسیله نرم افزار میک‌مک توسط مایکل گودت اختراع شد (Godet, 12-18: 2012). نرم افزار میک‌مک این امکان را می‌دهد که با کمک گرفتن از ارتباط ماتریسی، همه مؤلفه‌های اصلی سیستم را تشریح کند. با بررسی این ارتباط، این روش امکان آشکارسازی متغیرهای اصلی جهت ارزیابی سیستم را ارائه می‌دهد. میزان ارتباط، با اعداد بین صفر تا سه سنجیده می‌شود. عدد «صفر» به منزله «بدون تاثیر»، عدد «یک» به منزله «تاثیر ضعیف»، عدد «دو» به منزله «تاثیر متوسط»، عدد «سه» به منزله «تاثیر زیاد» و عدد «چهار یا P» به منزله «تاثیر احتمالی یا بالقوه» است. بنابراین اگر تعداد متغیرهای شناسایی شده n باشد، یک ماتریس $n*n$ به دست می‌آید که در آن تأثیرات متغیرها بر یکدیگر مشخص شده است. روش شناسایی پژوهش به لحاظ هدف کاربردی و از نظر ماهیت توصیفی- تحلیلی مبتنی بر پیمایش میدانی می‌باشد. اطلاعات مورد نیاز این پژوهش با استفاده از دو شیوه کتابخانه‌ای که شامل استفاده از پژوهش‌ها و مقالات معتبر خارجی و داخلی و میدانی شامل تهیه و تکمیل پرسشنامه به دست آمده است. در پژوهش حاضر، برای تعیین روایی سوالات از روش روایی (اعتبار) صوری و روایی محتوایی استفاده گردید که در ادامه به شرح هر یک می‌پردازیم. روش روایی صوری نوعی اعتبار است که از متخصصین و خبرگان جامعه آماری خواسته می‌شود تا معلوم کنند آیا سوالات برای تأمین هدف پژوهش مناسب است یا خیر. اعتبار محتوا نوعی اعتبار است که معمولاً برای بررسی

اجزای تشکیل‌دهنده یک ابزار اندازه‌گیری به کار برده می‌شود. اعتبار محتوایی یک اندازه‌گیری، به سوال‌های تشکیل‌دهنده آن بستگی دارد. اگر سوال‌های پرسشنامه، معرف ویژگی‌ها و مهارت‌های ویژه‌ای باشد که محقق، هدف و قصد اندازه‌گیری آن‌ها را داشته باشد، آزمون دارای اعتبار است. از منابع مذکور ۳۶ متغیرهای مؤثر بر ارزیابی پایداری گردشگری شهر خرم‌آباد شناسایی شد که به ورودی ماتریس تأثیرات تبدیل شده است. در این مرحله ماتریس مذکور با روش دلفی توسط ۲۵ نفر از مدیران، خبرگان، متخصصان و کارشناسان که به مسائل گردشگری شهر خرم‌آباد احاطه دارند تکمیل گردید. بر اساس جمع‌بندی موارد متغیرهای پژوهش در ۴ بعد و ۳۶ متغیر تقسیم بندی شده است که در جدول ۳ قابل مشاهده است. مدل مفهومی^۶ بازنمایی یک سیستم با استفاده از عوامل تشکیل دهنده و الگوی روابط علی میان عوامل است. براساس مطالعه نظریه‌ها و تدوین چارچوب نظری پژوهش (متغیرهای مستخرج) در ادامه سعی شده است که رابطه بین این متغیرها با تاکید بر اثرات شیوع بیماری همه‌گیر کرونا در قالب مدل مفهومی را ترسیم شود.

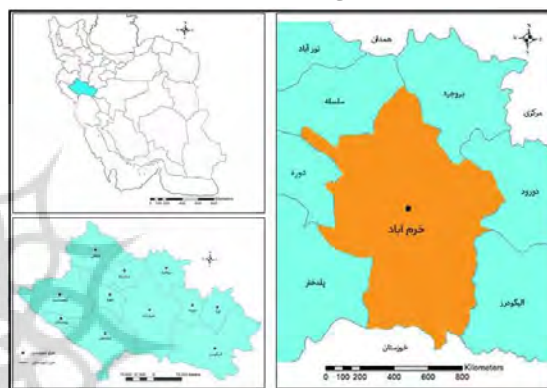

شکل ۱: مدل مفهومی متغیرها (مأخذ: نگارندگان)

⁶ Conceptual model

معرفی محدوده مطالعاتی

شهر خرم‌آباد مرکز استان لرستان است. بر اساس سرشماری مرکز آمار ایران، جمعیت آن در سال ۱۳۹۵ برابر با ۵۰۶ هزار و ۴۷۱ نفر بوده است که ۲۸.۷ درصد کل جمعیت استان لرستان را شامل می‌شود. و پرجمعیت‌ترین شهر این استان محسوب می‌شود. شهر خرم‌آباد از نخستین سکونتگاه‌های مردم ایران به شمار می‌رود. اهمیت این شهر علاوه بر موقعیت استراتژیک آن به عنوان پل ارتباطی شمال به جنوب به آثار تاریخی و باستانی موجود در این شهر باز می‌گردد.

شکل ۲: نقشه موقعیت شهر خرم‌آباد (مأخذ: نگارندگان)

خرم‌آباد یکی از شهرهای قدیمی ایران است که از آغاز پیدایش خود تاکنون، تمدن‌های متعددی، از جمله کاسی‌ها، بابلی‌ها، ایلامی‌ها، ساسانیان، سلجوقیان و خوارزمشاهیان و ... را تجربه کرده و آثار متعددی از ادوار فوق باقی مانده است. این شهر در میان دره‌های قیفی شکل و پرآب جای گرفته و قلعه‌های تاریخی و قدیمی آن، محلی امن و سنگری محکم برای حاکمان زمان در برابر مهاجمان و شورشیان بوده است. خرم‌آباد

عوامل کلیدی ارزیابی پایداری گردشگری شهر

خرم‌آباد

گردشگری شهری شاخه‌ای از گردشگری است که سعی دارد آن را به عنوان یک پدیده مهم و مؤثر در تغییرات و توسعه شهری (کالبدی، اجتماعی، سیاسی و مدیریتی) مورد بررسی قرار دهد. شهرها به دلیل قدمت تاریخی و این که خود یک حافظه تاریخی بشریت هستند، مقصد مهمی برای گردشگران

شهری است تجاری، خدماتی و نظامی در کنار توسعه ناموزون، موجبات جذب مهاجران شهری و روستایی را فراهم آورده است. شکل و ترکیب این شهر بیشتر تابع عوامل جغرافیایی آن است، به طوری که فشار جمعیت، خانه‌های شهری را تا کمرکش کوه پیش‌برده و دارای معبر و مسیرهای قدیمی و طبیعی بسیاری می‌باشد. قابلیت‌های طبیعی و جاذبه‌های تاریخی زیادی در این شهر وجود دارد. با داشتن ۵ چشمه پرآب گلستان، شاه‌آباد، سراب کیو، گرداب سنگی و گرداب دارایی از معدود شهرهایی است که تمام آب مصرفی را از طریق چشمه تامین می‌کند. چشمه‌های چون «کیو» که تشکیل دریاچه‌ای با همین نام را داده و پارک مجاور آن، به جاذبه‌ای برای گردشگران شهر خرم‌آباد تبدیل شده است. مهم‌ترین جاذبه‌های گردشگری این شهر شامل قلعه فلک‌الافلاک، آبشارهای گریت و نوژیان، پل شاپوری شکسته، دریاچه کیو و مجموعه مخملکوه می‌باشند. شهر خرم‌آباد از سوی دفتر منطقه‌ای اسکان بشر سازمان ملل متحد به منظور اجرای طرح توسعه پایدار شهری بر مبنای گردشگری به عنوان یک شهر نمونه گردشگری انتخاب شده است. محور اجرای این طرح، قلعه فلک‌الافلاک است. همچنین ساماندهی فضای اطراف این قلعه و طرح مرمت و حفاظت از سایر آثار باستانی سطح شهر خرم‌آباد نیز جزء این طرح محسوب می‌شود. خرم‌آباد به عنوان نخستین شهر ایران به منظور اجرای این طرح از سوی دفتر منطقه‌ای اسکان بشر سازمان ملل متحد انتخاب گردیده است (Administration of Cultural Heritage in Lorestan, 2021).

به شمار می‌آیند. صنعت گردشگری در یک‌سال اخیر با ویروس کرونا درگیر شد. شورای سفر و گردشگری جهانی، در خصوص کاهش ۱۲ تا ۱۴ درصدی سفر در جهان طی سه‌ماهه سال ۲۰۲۰ و پیش‌بینی از دست‌رفتن ۵۰ میلیون شغل در این صنعت خبر داده است. این مقدار در ایران بیش از ۲ میلیون برآورد شده است برنامه‌های وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی را برای میزبانی از گردشگران تحت تأثیر قرار داد و ۵۴ درصد سفرها نسبت به مدت مشابه کاهش یافته و

ناشی از تحریم و کاهش قیمت، با افزایش هزینه‌های بهداشتی و درمانی ناشی از کرونا نیز روبه‌رو است، لذا منابع برای سیاست‌های حمایتی بشدت محدود است. بنابراین انجام مجموعه‌های از سیاست‌ها و اقدامات بهینه جهت مدیریت و بهبود تاب‌آوری این صنعت و ارائه راهکارهای عملی برای حمایت از کسب‌وکارهای گردشگری اتخاذ و قرار گرفتن در دستور کار نهادهای ضروری می‌باشد. بدین منظور برای ارزیابی وضعیت پایداری گردشگری شهر خرم‌آباد در بحران کرونا، شناسایی و عوامل این نوع از گردشگری ضروری می‌باشد. در ادامه به متغیرهای موثر بر ارزیابی پایداری و تاب‌آوری گردشگری پرداخته می‌شود:

۸۰ هزار نفری که به‌صورت مستقیم در صنعت گردشگری فعال هستند در صورت عدم‌حمایت و برنامه‌ریزی بیکار می‌شوند. آمار نشانگر این موضوع است که جمع کل خسارت ناشی از کرونا در حوزه گردشگری، ۱۱۸ هزار و ۲۹۸ میلیارد ریال برآورد شده است (Ministry of Culture, Handicrafts and Tourism of Iran, 2021). بنابر آمار اداره کل میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی استان لرستان مجموع خسارت وارده به تاسیسات و مؤسسات گردشگری این استان ابتدای اسفند ۱۳۹۸ تا ابتدای پاییز ۱۳۹۹ معادل ۱,۲۱۸,۵۱۷,۰۰۰,۰۰۰ ریال برآورد شده است. در شرایطی که دولت با تنگنای مالی مواجه بوده و علاوه بر کاهش درآمدهای

جدول ۳: متغیرهای موثر بر ارزیابی پایداری گردشگری شهر خرم‌آباد

منابع پشتیبانی	متغیر	بعد
Perarce (2001), Smith (2003), Andersen (1997), Richards (1996), Glasson (1994), Philipp (1996), Peleggi (1996), Janiskee (1996), Cenamor (2017), Denstadli et al (2011), Li (2004), Alaeddinoglu & Selcuk Can (2011), Fredman et al (2012), Xiao et al (2017), Mutana & Mukeada (2018).	مراکز اقامتی نوع مسیر (دسترسی به شهر)	امکانات فرهنگی، رفاهی و تفریحی مراکز بهداشتی، درمانی، امدادی و ... مقاومت عناصر و مولفه‌های شهری
Wu et al (2010), Madbumita & Chatterjee (2015), Ars & Bohanec (2010), Ocampo et al (2018), Mohammadian Mosammama et al (2016), Glasson (1994), Eraydin & Tasan-Kok (2012), Ernstson, et al (2010), Varley & Medway (2011), Radicchi (2013), Pforr (2010), Donohoe & Needham (2006), Das & Chatterjee (2015), Choi (2003), Ashok (2017).	توانمندسازی تنوع اقتصادی گرانی توزیع مزایا	میزان بودجه ثروت و اشتغال معیشت و زیست‌پذیری میزان سرمایه‌گذاری بخش خصوصی استراتژی‌ها و سیاست‌های اقتصاد شهر
Walker & Salt (2006), Godschalk (2012), The Rockefeller Foundation (2014), Alberti Chelliri & Colding (2007), Marzluff (2004), Eraydin & TasanKok (2012), Feliciotti et al (2016), Sharifi & Yamagata (2016).	طراحی تطبیقی خدمات اکوسیستمی	ظرفیت‌سازی ساختارهای طبیعی ارتباط بخش‌های زیست محیطی سلامت آب، هوا و خاک
Ocampo et al (2018), Bunruamkaew & Murayama (2011), Gigoyi et al (2016), Arsic et al (2018), Khumalo et al (2014), Bachelinter (1999), Zeppel and Hall (1995), Sofield (1998), Andersen (1997), Janiskee (1996), Richards (1996), Philipp (1996), Peleggi (1996), Hassler & Kohler (2012), Santos Cruz et al (2014), Godschalk (2003), Walker & Salt (2006), Suárez, Gómez et al (2016), Varley & Medway (2011), Radicchi (2013), Pforr (2010), Donohoe & Needham (2006), Das & Chatterjee (2015), Choi (2003), Ashok (2017), Ars & Bohanec (2010), Madhuri et al (2014), Cobbinah (2015), Bolis et al (2017).	مراکز مذهبی امنیت ایمنی مشارکت اخلاق رضایتمندی سرمایه اجتماعی مسئولیت‌پذیری	جرم و جنایت شهری فاصله اجتماعی و فردی تامین مایحتاج مراسمات و جشنواره‌های فرهنگی توانایی منابع انسانی یادگیری و سرعت پاسخگویی به موقع استفاده و در نظرگیری بازی‌های خلاقانه استفاده از خدمات اینترنتی و هوشمند آموزش و آگاهی تنوع طبقات اجتماعی

مأخذ: نگارندگان

آینده‌نگاری شناسایی عوامل کلیدی صنعت گردشگری پایدار شهر خرم‌آباد با تاکید بر اثرات همه‌گیری کووید- ۱۹
به‌منظور ارائه راهکارهایی برای تاب‌آوری

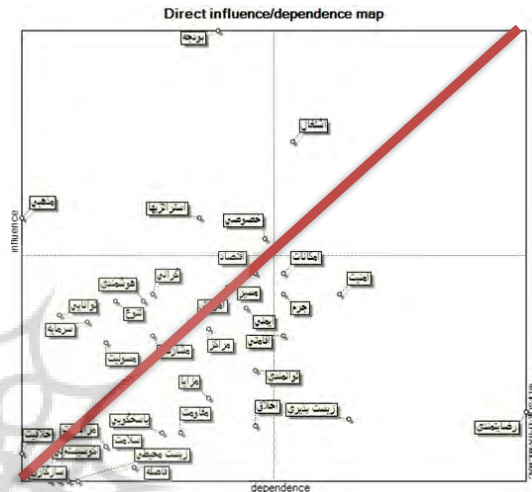
جدول ۶: ویژگی‌های اثرات مستقیم (MDI)

شاخص	اندازه ماتریس	تعداد تکرار	بدون اثر (صفر)	تأثیر ضعیف (یک)	تأثیر متوسط (دو)	تأثیر زیاد (سه)	تأثیر احتمالی (P)	میزان پرشدگی
مقدار	۲۶*۳۶	۵	۷۱۶	۳۱۴	۱۲۳	۴۳	۹۰	٪۴۴.۷۵

شکل ۴: نقشه تأثیرگذاری و تأثیرپذیری (مأخذ: نگارندگان)

در روش تحلیل اثرات متقاطع اگر نمودار حاضر به صورت L باشد نشان‌دهنده سیستم پایدار است چرا که متغیرها به‌طور کلی یا اثرگذارند یا اثرپذیر و متغیرهای دوگانه و پیچیده اندکی قرار دارد. اما اگر نمودار حاصل به فرم بیضی کشیده حول محور قطری نمودار قرار بگیرد، نشان‌دهنده سیستم ناپایدار می‌باشد. براین اساس متغیرهای ارزیابی گردشگری پایدار تقریباً پایدار هستند. نتیجه تحلیل ماتریس اثرات مستقیم نشان می‌دهد که دو متغیر «استراتژی‌ها و سیاست‌های اقتصاد شهر» و «میزان بودجه اختصاص یافته» جز متغیرهای تأثیرگذار ارزیابی گردشگری پایدار شهر خرم‌آباد می‌باشد. البته قضاوت نهایی در این خصوص منوط به بررسی همزمان تحلیل اثرات مستقیم و غیرمستقیم می‌باشد. نکته مهم در تحلیل اثرات متقاطع امکان قضاوت درخصوص سایر متغیرها و معیارهای مطرح شده است. به بیان دیگر اگر هدف، صرفاً طبقه‌بندی و اولویت‌بندی متغیرهای ارزیابی گردشگری پایدار بود، روش‌های ساده‌تری برای این کار وجود دارد. براساس شکل یک، «امکانات فرهنگی، رفاهی و تفریحی»، «میزان سرمایه‌گذاری بخش خصوصی»، «جرم و جنایت» و «تنوع اقتصادی» به عنوان متغیرهای تنظیم‌کننده عمل می‌کنند. عوامل تنظیم‌کننده می‌توانند

شکل ۳: نقشه تأثیرات متقاطع (مأخذ: نگارندگان)

نرم‌افزار میک‌مک دو نوع تحلیل و نمودار و گراف تحلیلی شامل تحلیل اثرات مستقیم و دیگری اثرات غیرمستقیم را نشان می‌دهد. تحلیل اثرات مستقیم در واقع نتیجه برهم‌کنش داده‌های ماتریس اولیه است و تحلیل تأثیرات غیرمستقیم نتیجه محاسبه توان‌های بالاتر و تکرار ماتریس اولیه است که در پژوهش در دست اقدام بر اساس پیشنهاد نرم‌افزار تکرار پنج انتخاب شده است. تحلیل اثرات مستقیم می‌تواند ویژگی‌های ذاتی هر یک از عوامل را در محیط‌های شکل گرفته از همه عوامل تبیین نماید و در نهایت به‌منظور تحلیل کلیدی‌ترین و اثرگذارترین عامل باید از مقایسه دو تحلیل اثرات مستقیم و غیرمستقیم بهره برد. در جدول ۶ ویژگی‌های ماتریس اثرات مستقیم یا MDI⁷ مشخص شده است.

⁷ Matrix of Direct Influences (MDI) Characteristics

اطلاعاتی»، «توزیع مزایا»، «یادگیری و سرعت پاسخگویی به موقع»، «زیست‌محیطی»، «استفاده از بازی‌های خلاقانه»، «خدمات اکوسیستم»، «مقاومت عناصر و مولفه‌های شهری»، «سلامت آب و هوا و خاک»، «فاصله اجتماعی و فردی تامین اجتماعی»، «مراسمات و جشنواره‌های فرهنگی، سنتی و تاریخی»، «فاصله» و «اخلاق» جز متغیرهای مستقل هستند. متغیرهای «امنیت»، «مراکز اقامتی»، «معیشت و زیست پذیری» و «رضایتمندی» متغیرهای تاثیرپذیر (وابسته) می‌اشند. «اشتغال» به عنوان متغیر دو وجهی و همچنین «گرانی»، «تنوع طبقات اجتماعی»، متغیرهای «استفاده از خدمات هوشمند برای انتقال و توسعه»، «مسئولیت‌پذیری»، «سرمایه اجتماعی» و «توانایی منابع انسانی» متغیرهای اهرمی ثانویه ارزیابی گردشگری پایدار شهر خرم‌آباد می‌باشد. در جدول ذیل متغیرهای اصلی ارزیابی گردشگری پایدار جمع‌آوری شده است.

متغیرهای اصلی به‌منظور حرکت به سوی پایداری سیستم باشند. نکته قابل توجه این است که با توجه به تحلیل بدست آمده هیچکدام از متغیرهای ارزیابی گردشگری پایدار شهر خرم‌آباد به عنوان هدف قابل تعریف نمی‌باشد. این مسئله می‌تواند نشانگر چندجانبه بودن گردشگری پایدار شهر خرم‌آباد از نگاه مدیران، اساتید و متخصصان است. «مراکز مذهبی» به عنوان متغیر تعیین‌کننده در ارزیابی گردشگری پایدار در شهر خرم‌آباد دانست. باتوجه به خروجی‌های نرم‌افزار، تقریباً هیچ متغیری عدم‌انطباق کامل بر محور قطری ندارد و به طور مطلق در گروه عوامل ریسک و مخاطره قرار ندارد، اما متغیرهای «تنوع اقتصادی»، «نوع مسیر»، «مشارکت»، «ایمنی» و «آموزش» در شرایط و وضعیت نزدیک به محور قطری مخاطره قرار دارند. «طراحی تطبیقی»، «ظرفیت سازگاری یا انطباق و افزونگی‌های ساختمان‌های طبیعی»، «توانمندسازی»، «سلامت آب و هوا و خاک»، «مراکز بهداشتی، درمانی، امدادی و

جدول ۷: متغیرهای اصلی ارزیابی گردشگری پایدار

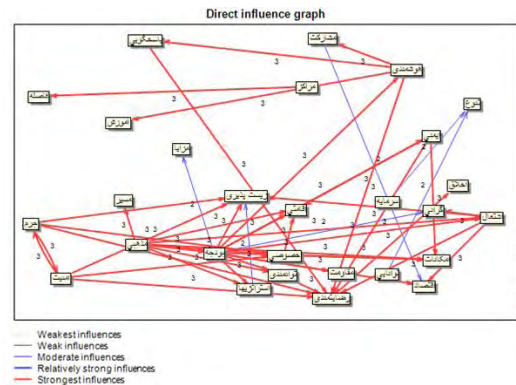
متغیرهای تاثیرگذار	استراتژی‌ها و سیاست‌های اقتصاد شهر و میزان بودجه اختصاص یافته.
متغیرهای دو وجهی	اشتغال
متغیرهای تعیین‌کننده	مراکز مذهبی
متغیرهای تنظیم‌کننده	امکانات فرهنگی، رفاهی و تفریحی، میزان سرمایه‌گذاری بخش خصوصی، جرم و جنایت و تنوع اقتصادی.
متغیرهای هدف	-
متغیرهای اهرمی ثانویه	استفاده از خدمات هوشمند برای انتقال و توسعه، مسئولیت‌پذیری، سرمایه اجتماعی و توانایی منابع انسانی.
متغیرهای مستقل	طراحی تطبیقی، ظرفیت سازگاری (انطباق) و افزونگی‌های ساختمان‌های طبیعی، توانمندسازی، سلامت آب، هوا و خاک، مراکز بهداشتی، درمانی، امدادی و اطلاعاتی، توزیع مزایا، یادگیری و سرعت پاسخگویی به موقع، زیست‌محیطی، استفاده از بازی‌های خلاقانه، خدمات اکوسیستم، مقاومت عناصر و مولفه‌های شهری، سلامت آب‌وهوا و خاک، فاصله اجتماعی و فردی تامین اجتماعی، مراسمات و جشنواره‌های فرهنگی، سنتی و تاریخی، فاصله و اخلاق.
متغیرهای تاثیرپذیر	امنیت، مراکز اقامتی، معیشت و زیست‌پذیری و رضایتمندی.
متغیرهای ریسک	تنوع اقتصادی، نوع مسیر، مشارکت، ایمنی و آموزش.

مأخذ: نگارندگان

آینده‌نگاری شناسایی عوامل کلیدی صنعت گردشگری پایدار شهر خرم‌آباد با تاکید بر اثرات همه‌گیری کووید-۱۹ به‌منظور ارائه راهکارهایی برای تاب‌آوری

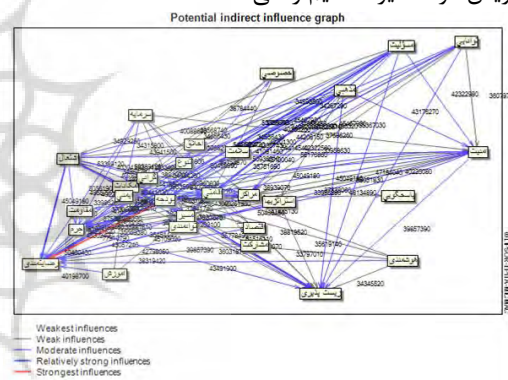
پرخاطر بیماری کرونا معرفی شده و سیاستگذاران، بر تعطیلی واحدهای اقامتی تأکید کردند، این پژوهش با هدف شناسایی عوامل موثر گردشگری پایدار شهر خرم‌آباد با توجه به اثرات همه‌گیری ویروس کووید-۱۹ به منظور ارائه راهکارهایی برای تاب‌آوری صورت گرفته است. نتیجه اصلی این پژوهش ناشی از این است که امکانات فرهنگی، رفاهی و تفریحی، میزان سرمایه‌گذاری بخش خصوصی، جرم‌وجنایت و توان و تنوع اقتصادی مهم‌ترین عوامل ارزیابی گردشگری پایدار این شهر در ایام کرونا می‌باشد. شهر خرم‌آباد جایگاه خوبی به لحاظ ظرفیت گردشگری دارد و بسیاری از پتانسیل‌ها و جاذبه‌هایش هنوز شناسایی نشده‌اند، اما اگر بخواهیم واقع‌بینانه با این موضوع روبه‌رو شویم، گردشگری در این شهر جایگاه تاب‌آوری از خود نشان نداده است و تاثیر پذیری‌اش از عرصه‌های مختلف و تغییرات مختلف سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و امروزه ناشی از اثرات همه‌گیری ویروس کووید-۱۹ شدید بوده است.

نوآوری پژوهش حاضر در حوزه گردشگری پایدار، شناسایی عوامل موثر بر گردشگری پایدار با تاکید بر شیوع بیماری همه‌گیر کووید-۱۹ و همچنین دسته‌بندی عوامل موثر ناشی از این ویروس بر گردشگری پایدار (مورد مطالعاتی: شهر خرم‌آباد) می‌باشد که در پژوهش‌های پیشین این موضوع مورد توجه قرار نگرفته است. شاید یکی از عوامل موثر بر این امر، جدید بودن این بیماری در کشورهای مختلف جهان باشد. همچنین از جنبه‌های دیگر نوآوری این پژوهش ارائه راهکارهایی جهت افزایش تاب‌آوری گردشگری پایدار در زمان شیوع بیماری‌های همه‌گیری مانند بیماری کرونا و یا هر دوران مشابه دیگری می‌باشد. لذا بر اساس یافته‌های پژوهش به نظر می‌رسد با توجه به خسارت‌های میلیاردی وارد شده به کلیه تأسیسات، تجهیزات و دفاتر گردشگری شهر خرم‌آباد از جمله هتل‌ها، مراکز اقامتی و ... که منجر به تعطیلی بسیاری از واحدهای مذکور و اخراج یا تعدیل نیروهای کاری آنان گردیده است، و همچنین اهمیت در نظر گرفتن تسهیلاتی از جمله وام کم‌بهره، استمهال و ایجاد تنفس در بازپرداخت تسهیلات اعطایی و قبوض حامل‌های انرژی و نیز معافیت‌های موجود تا شروع به‌کار کلیه تأسیسات و مؤسسات مذکور، می‌تواند بخشی از

شکل ۵: تاثیرات مستقیم بین متغیرها (مأخذ: نگارندگان)

توان‌های دو به بعد تا درجه پایداری ماتریس که در این پژوهش پنج می‌باشد، در محاسبه نرم‌افزار میک‌مک تشکیل ماتریس اثرات غیرمستقیم را می‌دهد.

شکل ۶: تاثیرات غیرمستقیم بین متغیرها (مأخذ: نگارندگان)

نتیجه‌گیری

صنعت گردشگری مجموع‌های پیچیده از خدمات گوناگون است که سرمنشأ بسیاری از آنها در رشد و توسعه اقتصاد ملی (زیربنایی و روبنایی) است و فرصت‌های اشتغال گوناگونی را در بخش‌های مختلف ایجاد می‌کند و به‌طور مستقیم می‌تواند در تولید و تجارت دیگر خدمات تأثیر بگذارد. گردشگری فرایندی است که خواه یا ناخواه در معرض مخاطرات زیادی قرار می‌گیرد، تجربه نشان داده است که بحران‌ها تاثیرات زیادی بر روی نرخ رشد گردشگری دارند که در شرایط فعلی بحران کرونا یکی از نمونه‌های عینی آن بوده و کشورها را درگیر کرده است. با توجه به اینکه شهر خرم‌آباد به‌عنوان یکی از کانون‌های

ها و فجایع از جمله شیوع ویروس کووید-۱۹ می‌باشد. همچنین با توجه لزوم تداوم فعالیت‌ها و کسب و کارهای گردشگری به عنوان یکی از اهرم توسعه اقتصادی شهر خرم‌آباد و با توجه به سیاست‌های اقتصاد مقاومتی به ویژه در نواحی کمتر توسعه یافته مانند شهر خرم‌آباد افزایش تاب‌آوری فعالیت‌های حوزه گردشگری به عنوان حوزه‌های نوین در اقتصاد اهمیت بسیاری دارد و یکی از مهم‌ترین راهکارهای گردشگری پایدار می‌باشد. در ادامه سعی شده است که راه‌حلهایی جهت پایداری و تاب‌آوری گردشگری شهر خرم‌آباد در دوران همه‌گیری کووید-۱۹ برای شهر خرم‌آباد مطرح شود.

۱. بسته‌های محرک اقتصادی، مشوق‌های مالیاتی و حتی دستمزدهای مشترک حمایتی در جهت پیشبرد کسب و کارها در حمایت از خود.
۲. درخواست اجاره و بازپرداخت وام برخی مشاغل.
۳. عدم تعدیل نیروی انسانی در این شرایط با توجه به دشوار بودن تعلیم و نگه داشتن نیروی کار. (در نظر گرفت راه‌حل‌های جایگزین از جمله با کم کردن دستمزد کارکنان و استفاده از این فرصتی برای برزندینگ شرکت مد نظر و نشان دادن حسن نیت خود بین کارمندان و سایر اعضا).
۴. آموزش‌های آنلاین و وبینار کارکنان جهت کسب مهارت‌های جدید.
۵. پیش‌خرید محصولات یا خدمات شرکت‌های گردشگری با قیمت کمتر در دوران کرونا. (تمامی اقامتگاه‌ها، هتل‌ها و بومگردی‌ها می‌توانند محل خود را پیشاپیش اجاره بدهند).
۶. آنلاین کردن و فروش محصولات از این طریق برای کسانی که در صنعت گردشگری مشغول بوده و دارندگان محصولات و صنایع دستی می‌توانند برای فروش خدمات و محصولاتشون استفاده کنند.

خسارات را جبران کند، متغیرهای استراتژی‌ها و سیاست‌های اقتصاد شهر و میزان بودجه اختصاص یافته از عوامل کلیدی و تعیین‌کننده ارزیابی میزان پایداری و تاب‌آوری گردشگری شهر خرم‌آباد در ایام شیوع کرونا می‌باشد. نتایج پژوهش و همچنین اطلاعات استعلام شده از اداره میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی خرم‌آباد نشان می‌دهد که بیشترین خسارات وارد شده به گردشگری این شهر در ایام کرونا متوجه میزان سرمایه‌گذاری بخش خصوصی، امکانات رفاهی، اقامتی و تفریحی، درآمد حاصل از گردشگری می‌باشد که این موارد، جز عوامل کلیدی ارزیابی گردشگری پایدار خرم‌آباد با تاکید بر اثرات همه‌گیری ویروس کووید-۱۹ می‌باشد. با توجه به آنکه یکی از نخستین راهکارهای موجود در این شرایط توسعه «گردشگری مجازی» است و ظرفیت آن در جهان جدی گرفته شده و رو به توسعه است، استفاده از خدمات هوشمند برای انتقال و توسعه یکی از عوامل تاثیرگذار و تعیین‌کننده ثانویه در دوران همه‌گیری است. توسعه گردشگری مجازی می‌تواند بازدهی بسیار بالایی داشته باشد چرا که غیر از اینترنت و تهیه یک محتوای سه بعدی به هیچ زیرساخت دیگری نیاز ندارد. همچنین با توجه به شرایط پیش آمده و نیازهای روحی عموم مردم برای افزایش سفر، اطلاع از یک روند اطمینان بخش و خدمات شهر مقصد می‌تواند عامل مهمی در انتخاب مقصد گردشگری باشد و تا حدودی جبران خسارت‌های وارده در طول یک سال گذشته را در بر بگیرد. لذا بر اساس یافته‌های پژوهش متغیرهای امنیت، مراکز اقامتی، معیشت و زیست‌پذیری و رضایتمندی جزء متغیرهای تاثیرپذیر گردشگری شهر خرم‌آباد در دوران شیوع بیماری کرونا می‌باشد. انعقاد تفاهم‌نامه چند جانبه فی مابین اداره میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری و سایر مراکز از جمله دانشگاه علوم پزشکی شهر خرم‌آباد و جامعه هتل‌داران و ... می‌تواند گامی موثر در رعایت تعهداتی مشترک و ارتقای سطح متغیرهای تاثیرپذیر و نیز منجر به اعطای گواهینامه اقامت ایمن و سفر در دوران کرونا در شهر خرم‌آباد باشد. بنابراین از آنجایی که صنعت گردشگری به دلیل تعامل و وابستگی اجزای تشکیل دهنده آن یکی از آسیب‌پذیرین حوزه‌های اقتصادی جهان در برابر بحران-

منابع و مأخذ

- Administration of Cultural Heritage in Lorestan (2021), <https://lorestan.mcth.ir/>. [In Persian].
- Alaeddinoglu, F., & Selcuk Can, A. (2011). Identification and classification of nature-based tourism resources: western Lake Van basin, Turkey. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 198–207. DOI: 10.1016/j.sbspro.2011.05.124.
- Ars, M., & Bohanec, M. (2010). Towards the ecotourism: A decision support model for the assessment of sustainability of mountain huts in the Alps. *Environmental Management*, Vol. 91, No. 12, 2554-2564. DOI:10.1016/j.jenvman.2010.07.006.
- Arsić, S., Nikolić, D., Mihajlović, I., Fedajev, A., & Živković, Ž. (2018). A New Approach within ANP-SWOT Framework for Prioritization of Ecosystem Management and Case Study of National Park Djerdap, Serbia. *Ecological Economics*, 85-95. DOI: 10.1016/j.ecolecon.2017.10.006.
- Ashok, S. (2017). Development of ecotourism sustainability assessment framework employing Delphi, C&I and participatory methods: A case study of KBR, West Sikkim, India. *Tourism Management Perspectives*, 21, 24-41. DOI:10.1016/j.tmp.2016.10.005.
- Bahramian, M., Shamsoddini, A., (2018), A quantitative on the role of urban management in promoting sustainable tourism (case study: Marvdasht city), *Journal of research and urban planning*, Vol. 9, No. 32, Pp: 131-140. [In Persian].
- Beheshti, M., & Zali, N. (2011), Identifying the Key Rationale of Regional Development with a Scenario-Based Planning Approach: A Case Study of East Azarbaijan Province, *Planning and Space Planning (Lecturer in Humanities)* Vol. 15, No. 1, 41-63. [In Persian].
- Berno, T., & Bricker, K., (2001). Sustainable tourism development: the long road from theory to practice. *International Journal of Economic Development*, Vol. 3, No. 3, 1–18. Corpus ID: 167526246.
- Bolis, I., Morioka, S., & Szelwar, L. (2017). Are we making decisions in a sustainable way? A comprehensive literature review about rationalities for sustainable development. *Cleaner Production*, 310-322. DOI:10.1016/j.jclepro.2017.01.025.
- Boniface, P. (2008). *Managing Quality Cultural Tourism*, (Translated in to Persian by: Abdollahzadeh. M). 2th Edition. Office of Cultural Research, 17. [In Persian].
- Bramwell, B., & Lane, B., (1993). Sustainable tourism: an evolving global approach. *Journal of Sustainable Tourism*, Vol. 1, No. 1, 1–5. DOI/abs/10.1080/09669589309450696?journalCode.
- Chamberlain, K. (2002). Asia pacific. In A. Lockwood A & S. Medlik (Eds), *Tourism & hospitality in the 21st century*, Boston, M.A: Butterworth Heinemann, 53-134. ISBN-13 : 978-0750646765.
- Choi, S.H., (2003), Measurement of Sustainable Development progress for Managing Community Tourism, Dissertation for PHD Texas A&M University.
- Claudia, T., Gonzalez, J., Breta, M.-L., & Christopher, A. (2012). Social-Ecological Factors Influencing Tourist Satisfaction in Three Ecotourism Lodges in the Southeastern Peruvian Amazon. *Tourism Management*, 545-552. DOI: 10.1016/j.tourman.2011.06.008.
- Cobbinah, P. (2015). Contextualising the meaning of ecotourism. *Tourism Management Perspectives*, 179-189. DOI:10.1016/j.tmp.2015.07.015.
- Daneshpour, zohreh (2020) Out of the coronavirus crisis, a new kind of urban planning must be born: Post pandemic urban regional planning and the lessons that can be learned from Coronavirus pandemic 2020, preprint. [In Persian].
- Das, M., & Chatterjee, B. (2015). Ecotourism: A panacea or a predicament? *Tourism Management Perspectives*, Vol. 14, 3-16. DOI:10.1016/j.tmp.2015.01.002.
- Denstadli, J., Kr, J., & Jacobsen, S. (2011). The long and winding roads: Perceived quality of scenic tourism routes. Vol. 32, No.4, 780-789. DOI: 10.1016/j.tourman.2010.06.014.
- Department of Culture and Islamic Guidance, Tehran (2021), <https://lorestan.farhang.gov.ir/>.
- Donohoe, H., & Needham, R. (2006). Ecotourism: The Evolving Contemporary Definition. *Journal of Ecotourism*, 192-210. DOI:10.2167/joe152.0.
- Elliott, J. (2009). Sustainable Development. *Inter National Encyclopedia of Human Geography*, 117-131. DOI:<https://DOI.org/10.1016/B978-008044910-4.00124-3>.

- Erkus-Ozturk, H., & Eraydin, A. (2010). Environmental governance for sustainable tourism development: Collaborative networks and organization building in the Antalya tourism region. *Tourism Management*, Vol. 31, No. 1, 113–124. DOI: 10.1016/j.tourman.2009.01.002.
- Fredman, P., WALL-REINIUS, S., & GRUNDE N, A. (2012). The Nature of Nature in Nature-based. *Hospitality and Tourism*, Vol. 12, No. 4, 289–309. DOI: 10.1080/15022250.2012.752893.
- Forouzad, M., Daneshkar, A., Amiri, Gh., (2012), Criteria and Indicators in Screening and Management of Sustainable Tourism (Case Study: Khamir and Qeshm Mangrove Forests), *Journal of Tourism Management and Development*, Vol. 5, No. 17, Pp: 169-194.
- Ghasemi, I. (2020), Impacts of Coronavirus on the Future Cities and Municipal Engineering, *Social Impact Assessment*, Vol. 1, No. 2, Special Issue on the Consequences of Corona-Quaid Outbreak 19, May. [In Persian].
- Ghorbanpour, M., Molavi, M., Zali, N., (2018), Analyzing the Economic Criteria of Urban Sustainable Tourism (Case Study: Zarjub River of Rasht), *Journal of research and urban planning*, Vol. 10, No. 37, Pp: 129-141. [In Persian].
- Gidein, Siegfried (1۳۰6), *Space, Time and Architecture*, translated by Manouchehr Mozini, Tehran: Scientific and Cultural, third edition. ISBN 9780674030473.
- Gigoyi, L., Pamucar, D., Lukic, D., & Markovic, S. (2016). GIS-Fuzzy DEMATEL MCDA model for the evaluation of the sites for ecotourism development: A case study of the Dunavski ključ region, Serbia. *Landuse Policy*, Vol. 58, 348-365. ISSN: 0264-8377.
- Glasson, J., (1994), *Oxford: A Heritage City under Pressure*, *Tourism Management*, Vol. 15, No. 2. DOI: 10.1016/0261-5177(94)90007-8.
- Godet, M. (2006). *Creating futures: Scenario planning as a strategic management tool*. Washington, DC: Economica. Paperback ISBN: 9782717852448.
- Gordon, T. J. (1994). *Cross-impact method*, AC/UNU Millennium Project. *Futures Research Methodology*. Greenwood. DOI: 10.1002/9781444392029.
- Holling, C. S., (1973), Resilience and stability of ecological systems, *Annual Review of Ecology and Systematics*, vol.4, 1-23. DOI: 10.1146/annurev.es.04.110173.00024.
- Hoyer, K. (2000). Sustainable tourism or sustainable mobility? The Norwegian case. *Journal of Sustainable Tourism*, Vol. 8, No. 2, 147-160. <https://DOI.org/10.1080/09669580008667354>.
- Janiskee, R. L., (1996). Historic Houses and Special Events, *Annals of Tourism Research*, Vol. 23, No. 2, 398-414. [https://DOI.org/10.1016/0160-7383\(95\)00069-0](https://DOI.org/10.1016/0160-7383(95)00069-0).
- Li, W. (2004). Environmental management indicators for ecotourism in China's nature reserves: A case study in Tianmushan Nature Reserve. *Tourism Management*, 559–564. DOI:10.1016/j.tourman.2003.06.001.
- Liu, Chui-Hua & Tzeng, Gwo-Hshiang & Lee, Ming-Huei (2012), Improving tourism policy implementation e The use of hybrid MCDM models, *Tourism Management* 33, 413-426. DOI:10.1016/j.tourman.2011.05.002.
- Loo, c, and Kwon, k. (1995) importance of secondary impact of foreign tourism receipts on the south Korean economy, *journal of travel research*, Vol. 34, No. 2, 50-54. <https://DOI.org/10.1177/004728759503400210>.
- Madhuri, A.M, Tewari, H. R. & Bhowmick, P. K. (2014). Livelihood vulnerability index analysis: an approach to study vulnerability in the context of Bihar: original research. *Jamba: Journal of Disaster Risk Studies*, Vol. 6, No. 1, 1-13. Retrieved from: <http://jamba.org.za/index.php/jamba/article/view/127>.
- Management and Planning Organization In Lorestan (2016), *Statistical yearbook, socio-economic report of Lorestan province*, <https://lorestan.mporg.ir/>.
- Mehrdanesh, G., & Azadizadeh, N., (2020), The concept of urban resilience, management and future planning of cities (Corona 19), Vol. 3, No. 9, 132-161. DOI:<https://DOI.org/10.22034/GAHR.2020.109955>.
- Middleton, V. (1997). *Sustainable tourism: a marketing perspective*. In: M.J. Stabler (Ed.), *Tourism and Sustainability principles to practice*. New York: CAB International. ISBN: 0750623853, 9780750623858.
- Ministry of Culture, Handicrafts and Tourism of Iran (2021), <https://www.mcth.ir/>.
- Mohammadian Mosammam, H., Sarrafi, M., tavakoli nia, j., & heidari, s. (2016). typology of the ecotourism development approach and an evaluation from the sustainability view: the case of mazandaran province, iran. *tourism management perspectives*, 168-178. DOI:10.1016/j.tmp.2016.03.004. [In Persian].
- Mohseni, R., (2010), Sustainable Tourism In Iran: Function, Challenges and Solutions, *Journal Of Geographic Space*, Vol. 9, No. 28., Pp: 149-171.
- Motahar, R., Shokouhi Bidehendi, S., (2021), Ranking cities of Sistan and Baluchestan province based on cultural and heritage tourism capacity, using ARAS technique, *Journal of Tourism and Development* [In Persian].

- Mutana, S., & Mukwada, G. (2018). Mountain-route tourism and sustainability. A discourse analysis of literature and possible future research. *Outdoor Recreation and Tourism*, Vol. 24, 59-65. DOI: 10.1016/j.jort.2018.08.003.
- Ocampo, L., Ebisa, J., Ombe, J., & Geen Escoto, M. (2018). Sustainable ecotourism indicators with fuzzy Delphi method – A Philippine perspective. *Ecological Indicators*, 874-888. DOI:10.1016/j.ecolind.2018.05.060.
- Peleggi, M., (1996), National Heritage and Global Tourism in Thailand, *Annals of Tourism Research*, Vol. 23, No. 2. [https://doi.org/10.1016/0160-7383\(95\)00071-2](https://doi.org/10.1016/0160-7383(95)00071-2).
- Pffor, C. (2010). Concepts of Sustainable Development, Sustainable Tourism, and Ecotourism: Definitions, Principles, and Linkages. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 67-71. DOI:<https://DOI.org/10.1080/15022250127788>.
- Philipp, S. F., (1993). Racial Differences in the Perceived Attractiveness of Tourism Destinations, Interests and Cultural Resources, *Journal of Leisure Research*, Vol. 25, No. 3, Pp. 290-304.
- Radicchi, E. (2013). Tourism and Sport: Strategic Synergies to Enhance the Sustainable Development of a Local Context. *Physical Culture and Sport. Studies and Research*, 44-57. DOI:10.2478/pcssr-2013-0007.
- Sharifi, A. (2016). A Critical of Selected Tools for Assessing Community Resilience. *Ecological Indicators*, 99, 929 -971. [In Persian].
- Sharpley, R. (2010). Tourism and Sustainable Development: Exploring the Theoretical Divide. *Sustainable Tourism*, 1-19. DOI:<https://DOI.org/10.1080/09669580008667346>.
- Smith, K. and Robinson, M., (2006). *Cultural Tourism in a Changing World: Politic, Participation and (Re) Presentation*, British Library Cataloguing in Publication Data. ISBN-13 : 978-1845410445.
- Sofield, T. H. B. and Li, F. M. S., 1998, *Tourism Development and Cultural Policies in China*, *Annals of Tourism Research*, Vol. 2, No. 2. [https://DOI.org/10.1016/S0160-7383\(97\)00092-3](https://DOI.org/10.1016/S0160-7383(97)00092-3). [In Persian].
- Statistical Centre of Iran (2016), <https://www.amar.org.ir/>. [In Persian].
- Examining the policy of cities' reaction to the Covid-19 (Political answers of cities), *Teran Urban Research and Planing Center* (2021), Tehran, 8. <https://rpc.tehran.ir/portals/0/Document/covid-19-reports/cities-policy-responses.pdf>.
- The Tourism Society. (2019). Retrieved from tourism definitions. <http://tourismsociety.org/page/88/tourism-definitions.htm>. [In Persian].
- Varley, P., & Medway, D. (2011). Ecosophy and tourism: Rethinking a mountain resort. *Tourism Management*, 902-911. DOI:10.1016/j.tourman.2010.08.005.
- Weaver, David and Martin Oppermann. (2000). *Tourism Management*, first Edition, John wiley & Sons Australia, ISBN: 0471341258 (paperback).
- World Tourism Organization (UNWTO) (2018) UNWTO facts and figures. <http://www.unwto.org/facts/menu>.
- Zeppel, H. and Hall, C., (1992). Arts and Heritage Tourism, In Weiler, B. and Hall, C. (Eds), *Special Interest Tourism*, Belhaven, London, ISBN: 1852930721, Record Number : 19921850191.